

Pomogáts Béla

Szellemi hazában

(Sulyok Vince költészetéről)

Több mint egy évtizede, Sulyok Vince hatvanadik születésnapja alkalmából meghívást kaptam Ménfőcsanakra, hogy az egykori Bezerédj-kastélyban berendezett művelődési klub vendégei előtt beszéljek a Norvégiába elszármazott ménfőcsanaki költő munkásságáról. Sulyok Vincének a Győr melletti község volta szülőfaluja, és nekem is vannak erre felé rokonaim, sőt Vincével egyszer kiderítettük (Sulyok nagyanyám révén): szegről-végről rokonok vagyunk. Megismerkedésünkre 1981-ben a pécsi Anyanyelvi Konferencián került sor, azóta voltunk személyes kapcsolatban: időnként váltottunk egy-egy levelet és találkoztunk is, ha Vince nagy néha magyarországi látogatásra érkezett. Három esztendeje éppen itt, Ménfőn vehettem részt Vince hetvenötödik születésnapjának ünnepségein. Máskor meg feleségemmel együtt látogattuk meg őket. Két ízben is, először még tágas, Oslo-környéki házukban, másodsor a hetvenötödik születésnap ünnepségek után egy újabb és kisebb lakásban, amelyben barátom és rokonom utolsó éveit töltötte – mint mindig, akkor is szorgalmas munkában: tudományos művek, műfordítások, versek között.

Sulyok Vince korai költészete azokból a hagyományokból táplálkozott, amelyeket a népköltészet, Petőfi és Illyés lírája képviselt. Ihletője ekkor a dunántúli természet és a falusi kisvilág volt: a paraszti munka rendje, az első szerelem, az ünnepek békéje. A nagyvárosi életben, hasonlóan az ötvenes évek vidékről Budapestre került költőkhöz, kezdetben idegenül érezte magát, lassan oldódtak fel szorongásai. Hideg alkonyat című, 1952 őszén Budapesten keltezett versében így beszélt: „Milyen szomorú ez a vasárnapi alkonyat [...] Hajlongó fának támaszkodva nézem a rohanó felhőket. / Körül mind sötétebb lesz. / S magam is mind csüggedtebb és szomorúbb leszek.”. Ezt a „csüggedt és szomorú” világot az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc élményei forgatták fel, nemcsak életrajzi, hanem érzelmi tekintetben is. Igazából még ma sem mértük fel igazán (több mint félszázaddal a forradalom és két évtizeddel a „rendszerváltozás” után), hogy 1956 mi mindent hozott a magyar irodalom életébe. Jelentek meg költői és prózai antológiák, idézgetjük Illyés Gyula, Kassák Lajos, Tamási Lajos, Benjámin László, Nagy László, Buda Ferenc és mások akkor írott verseit, teljes (irodalomtörténeti) képünk azonban nincs arról, hogy

1956 őszének magukkal ragadó, majd hamarosan porba sújtó eseményei miként visszhangoztak a magyar költészetben. Ennek a költői visszhangnak része az a harminckét vers is, amely Kiabálnak a puskák címmel ciklusba rendezve található.

A messze távolban élő költő „ötvenhatos” versei nagyrészt a vereség után születtek, főként 1956 novemberében és decemberében, a forradalom napjaiban aligha volt érkezése a versírásra. Mondanivalójukat, hangjukat is a vereség reménytelenségbe taszító élménye szabja meg: „Napok születnek megfúló napokra. / Magamat marva mérem én az udvart / a konyhától a füstölgő ganéig / s szétpattog a jég a lábam alatt darabokra” – szól az első, Fekete napok című ötvenhatos költemény, „Dombok fölött és nyirkos réteken / leselkedik az ásító halál, / mint fegyverek derengő, hús csöve / szomorú utak fordulójánál” – olvasom az Ősz, 1956 sorait. A költő ekkor menthetetlenül elveszítettnek, jövő nélkülnek érezte magát: „Kiürül végül a világ / s nem vársz remélve holnapodra. / Huszonnégy évem, életem / és jövőd széthull darabokra” – a reményvesztettségnek ezzel a vallomással zárta 1957. januári Kesergő című versét. Azóta is több költeményében tértek vissza a magyar forradalom emlékei, így a most utolsóként közre adott Vérezni kezd a tenger című kötetében olvasható Bennem maradtak... című versében: „Bennem maradtak azok a napok / s halálig vonszoló emléküket / magamban, / a szent örület, a szent megszállottság / napjaiét, mikor szinte bolondul / magammal se, sorsommal se törődve, / csak mentem a sorokban, meneteltem / együtt mindenkiel, és kiabáltam. / Azóta valahogy minden napom / ezek felé a napok felé irányul.”. Sulyok Vince költői világának mindig identitás-alkotó része volt az ötvenhatos élmény, a hűség a magyar forradalom eszméi és eszményei iránt.

A forradalom leverésével rászakadt tragédia a fiatal költőt menekülésre kényszerítette: Sulyok Vince hamarosan átszökött a jugoszláv határon (a nyugati határt ekkor már lezárta a szovjet hadsereg és a kádárista karhatalom), és csak hosszú hónapok megpróbáltatásai után: egy internálótábor módjára berendezett jugoszláviai menekülttábor után sikerült nyugatra, biztonságba és békébe kerülnie. Száz négyszögöl a szabadság című költői ciklusában erről a többhónapos hányattatásról adott számot. Így a gerovói tábor mostoha

viszonyairól: „Gerovoban, egy vad, rosszhírű pontján / a szédelő és kifakult világnak, / nyúlós ködökbe és tömény párába / fulladó szikár hegyek alján” (A körlét este tíz után), vagy arról a szinte lelkiismeret-furdalásos szorongásról, amelyet otthon maradt, börtönbe vagy akasztófára került barátainak, bajtársainak sorsa miatt kellett éreznie: „Pirulásommá lettetek ti, hősök, barátok, / megátkozom – ezerszer gyáva – a bűvő, rejtő / utakat ahol tovaszöktem, mert azt vállalni, / amit ti, bennem nem volt erő és hősiesség”.

Ez az érzés később, Norvégiában is többször feltetszett verseiben, talán ez okozta, hogy Sulyok Vince végül is nem arra törekedett, hogy pusztán beilleszkedjék a nyugati társadalomba, életformába és kultúrába, inkább misszióknak tekintette az emigrációt. Alkalomnak arra, hogy szót emeljen a magyar nép törekvései mellett és egy távoli országban képviselje a magyar kultúra értékeit. Mint a norvégiai kulturális életben előkelő helyet szerzett műfordító, történetíró és könyvtáros mindig nagy szolgálatokat tett a magyarságnak, nos, hasonló szolgálatokat tett mindazoknak a magyar íróknak, a többi között Illyés Gyulának, Sütő Andrásnak, Kányádi Sándornak, Fodor Andrásnak, akik valamilyen irodalmi küldetésben felkeresték Norvégiát. A személyes kapcsolatok fontosságára utal az, hogy igen sok versének írói címzettje van, a többi között Kerényi Károly, Illyés Gyula, Németh László, Cs. Szabó László, Határ Győző, Borbándi Gyula, Fodor András és Dobos László. Ahogy Siklós István londoni, Szőnyi Zsuzsa római, Nagy Pál párizsi vagy Szépfalusi István bécsi lakása, az ő Oslo melletti háza is a külföldre látogató magyarok alkalmi otthona lett. Mindig türelmes és előzékeny házigazdaként fogadta és kalauzolta magyar vendégeit. Érdemes felidézni Fodor András irodalomtörténeti forrásként is jelentékeny naplójának egy bejegyzését (a napló különben két norvégiai utazás alkalmával, 1974-ben és 1976-ban is rokonszenves képet rajzolt Sulyok Vincéről). „Együttlétünk során – jegyezte fel Fodor András – Vincéről is egyre foghatóbb, karakteresebb a benyomásom. Valamiféle humánus individualizmus jellemzi. Mindenekelőtt a toleráns megélés. [...] Másik, ezzel csaknem ellentétes tulajdonsága a kényes szigor.”. Igen, ez a két karaktervonás: a szellemi tolerancia és az erkölcs igényesség üt át versein is.

Vincének az emigrációban született költészete egyszerre ad képet a norvég táj vad szépségéről és a maga személyes elvágyódásáról valami olyan vidékre, ahol dél arany napja fürdeti fényben a tájat és a dolgokat. Téli alkony a tengerparton című költeménye még norvégiai letelepedése korai szakaszán született, a tenger és az északi táj, ennek a versnek a tanúsága szerint, még vad és idegen vidék. Vad, ismeretlen hangok, sötét színek uralkodnak a lírai jelenetben, a költő borzongva néz körül abban a világban, amely most már az otthona. „Kialtoznak a hajó kürtjei / a vígasztalan,

szörnyű szürkességben, / kialtoznak a berekedt sirályok / a vígasztalan, szörnyű szürkességben, / a világítótoronyok / forognak mint az imagepek, / darálják sorsukat: / a zátonyok mindig sötétek”. Hasonló látványt mutat be és hasonlóképpen az idegenség nyomasztó érzéséről panaszkodik az Emberenkívüli magányom című költemény: „Papírra karcolom a tájat: kifakult sziklák, / vörös fák közt vörös faházak, pocsolyák mentén / hó hűvöslük, micsoda hó már, szomorú, szennyes. / Így kopik meg végül minden tiszta fehérség, / föléje hűl kékszürke alkony...”.

Ebből a szürke és rideg tájból vágyódott dél magas ege alá, Párizsba, Itáliába, és mindenekelőtt Spanyolországba (Torreviejába), ahová mindig visszatért, ha csak tehette: második otthonát is szerzett ott. Elvesztetten a nyárban című lendületes prózaversében ezt a délszaki tájat örökölte meg, nemcsak a napsugaras tengerpartot, hanem magát a ragyogó világosságot, a nyári fény mitikus erejét: „Áldott Nirvánám, órákból összeálló délszaki pillanat: kimosod belőlem a szavakat, idők és terek tudatát, s mit magamról tudok: kilúgozod te azt magamból, / s üresen, szinte eszméletlenül maradok vissza az elemek kavargó áramában, valószínűtlen-távol mindennapjaimtól, elvesztetten a nyárban, a fehériszázú lángolásban, kővé átlényegülve a kövek közt, föloldva, s mégis időtlenné konzerválódva a sós víztől, a sós levegőtől, / s a fénytörésben mint tükörben pillantok vissza mozdulatlan szédületben és ernyedte, teljes átadásban heverő, lángragyúlt magamra”. Az északi homályban a fény mindig mitologikus erejűnek tetszik, a skandináv irodalom is tanúsítja azt az emésztő nosztalgiát, amelyet a hosszú hónapokig párás sötétben élő ember érez a világosság iránt. Sulyok Vince verseiben is állandó szerepet kaptak a fények és a színek, a Mediterraneum fényei és színei. Mégegyszer a fények című költeménye erről az északi nosztalgiáról tesz vallomást: a „fények habzón szétömlő teljessége” iránt.

Valójában két égtáj: észak és dél lakójának tudta magát, ahogy Harmadik haza? című versében jelezte, Magyarország mellett Norvégiában és Hispániában is egyaránt otthonos volt. Ugyanakkor igazából mindkét tájban magányosan és idegenül érezte magát. Északi telek menekültje című versében olvashatók a következők: „Észak és dél kettősségében így élek: / norvég állampolgárként északi / telek menekültje itt – és fizetővendég / e napos spanyol partokon. De (így vagy úgy) / mindkét helyen idegen valamiképpen.”. Egy későbbi, Idegen életem senkiföldjéről című versében pedig a következők olvashatók: „szavaim talán senki se hallja / idegen éveim, idegen életem / senkiföldjéről, hol a sarki fény / ingó függőnye alatt megállok / s múltamba visszakibálok.”.

Szülőhazájához Sulyok Vincét nem pusztán a honvágy kötötte, hanem egy teljesebbnek és igazabbnak érzett élet mintegy mitologikus magaslatra

emelt képzete is. A gyermekkor ménfői kisvilágának tündéri emlékei, a régi ménfői nyarak megőrzött fényei valóban mitikus jelentést kaptak, nosztalgikus érzéseket keltek. Mint hihetetlen látomás című versében a költő az otthoni tájat és szüleinek alakját idézte maga elé, az emlékezetből életre kelő szülőföldet eközben mitikus világosság öntötte el: „Májusi kertek fái / dózsoltek a dombokon / a fény mérhetetlen / áradása alatt”. Ebben az ünnepi fényben szinte mítoszi formát kapott a szülők emlékezetben őrzött alakja is, amint az „északi egek hűs zöldje alatt mint hihetetlen látomás” megjelent: „jön munkában törődött, / fáradt, de égi szépen / mosolygó két szülém felém, / s hánytorgó szavaikban, / átkaroló kezükben / gyújtogat a remény, / hogy jóvátehetetlen / nincs semmi életemben. / Munkából, emberségből / példát adó, felnövelő / Dunántúl, távoli világ: / jön értem a közösség, / hogy megvígasztalja fiát!”

Az otthoni emlékek mitikus és elégikus fényben tündököltek, észak homályában mindinkább ezek az emlékek világítottak. Sulyok Vince, akárcsak az első emigráns magyar író: Mikes Kelemen, megtalálta otthonát a száműzetésben, a hazai tájat, a szülőföldet mégsem tudta elfeledni, odakötötték az ifjúság emlékei, odakötötték nosztalgiái és álmái. Elégia című költeményében szomorú összehasonlítást tett mindennapi környezete és az ifjúság tündéri világa között. A romantikusan gazdag, mégis hideg északon szelíd fényben kelnek életre a gyermekkor meghitt emlékei, a szülői ház, a délutáni tanulás, a tudományokkal vívott küzdelem. Lassan azonban Sulyok Vince is megbékült azzal a világgal, amely számára adatott, a norvég erdők és tengeröblök varázsát is meg tudta érteni. Északnorvég kikötőben című (Fodor Andrásnak ajánlott) verse mutatja, hogy megbékélt környezetével, ha honvágyát nem tudta is felejteni: „hűs év után is milyen / idegen minden itt szememnek / s milyen otthonos ugyanakkor / mégis már, ácsorgok az enyhe / só- és halszagú délelőttben, / ebben a mindenünne köribém / áramló békeségben, / talán örökké itthon már e tájban / s örökké mégis idegenként”.

Ez az idegenség töltötte meg újra és újra nosztalgiával, nem egyszer fájdalommal költészetét, jól tudta, hogy az igazi otthonosságot csak a szülőföldön lehet megszerezni. Tűnődés falhoz szorulva című kései (2004-ben keltezett) versében olvasom a következőket:

Nevemét itten nem ismeri senki
s valószínűleg még az se érdekel senkit,
hogy behúnyt szemmel mért ácsorgok itt
tövében ennek a forró házfalnak,
honnan jöttem ide és hova készülök.
Nem tudják, hogy magyar földön születtem,
nem tudják, hogy mégis norvég vagyok:
útlevellem és állampolgárságom
norvég, noha anyanyelvem magyar,
azaz hol magyar, hol meg norvég,

lakhelyem pedig hol spanyol, hol norvég,
szülőföldemre turistaként járok,
mert hazámnak nincs másképp szüksége rám.

Sulyok Vince egyszerre érezte magát idegennek és otthonosnak választott hazájában, ez a kettős érzés alakította ki költői identitás-tudatát. Két otthona is volt: a ködös északi országban és a ritkán meglátogatott szülőházában, igazi otthonát mégis emlékeiben és álmaiban találta meg. Szomorú vallomást tett a száműzetés lelki következményeiről, 1991-es Hazád és anyanyelved című verse az idegenség nyomasztó közérzetét fejezte ki: „Jaj annak, akit sorsa kiszakít / hazájából, anyanyelvéből, / de ezerszer jaj annak, aki kész / feledni mindkettőt; mert új hazát / s új anyanyelvet cserébe nem ad / a másik ország, ahol élsz s az új nyelv, / bárhogy betölti mindennapjaid! / Míg neved magyar, idegen maradsz, / míg múltad magyar, idegen maradsz, / bárhova vet a sorsod!”

Ebben az idegenségben mégis létezik egy haza (Norvégia, Spanyolország, Magyarország mellett), és ez az anyanyelv és a magyar irodalom. Bizonyára nem lehet a véletlen műve, hogy több alkalommal is költői vallomást tett az anyanyelv megtartó ereje mellett, így imént idézett Hazád és anyanyelved című költeménye mellett Anyanyelvem maradék szavai című kései (2008-ban írott) versében. Ebből szeretnék idézni végezetül:

A szavak, anyanyelvem
maradék szavai – miért
örködom oly féltőn fölöttük
továbbra is, hisz fél százada már,
hogy a sors kitepte gyökerüket
a szülőföldből, s ami élve maradt
közülük, dugdostam mindegyiket
sietve az idegen földre, idegen
északi kertem hideg talajába.
[...]

Azóta velem korosodnak és kopnak.
És most már örökjogon enyéme.
Hazámból csak ők maradtak velem.
Hazámból csak ők jöttek el velem.
S halálunkban is egyik maradunk.

Ezek a sorok mintegy végső vallomásként, költői és emberi testamentumként fejezik ki a norvégiai magyar költő és az anyanyelvi kultúra egyszerre végzetes és éltető kapcsolatát. Sulyok Vince, miként az emigrációs magyar irodalom legjobbjai: Cs. Szabó László, Szabó Zoltán, Határ Győző és mások, az anyanyelv által megjelölt szellemi hazában („haza a magasban” – mondotta volt Illyés!) találta meg igazi otthonát. És midőn költészetében személyes naplót írt a száműzetés tapasztalatairól és keserveiről, valójában ezt a szellemi hazát teremtette meg.